

Alła Krawczuk

(Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki, Ukraina,

e-mail: alla.kravchuk@lnu.edu.ua)

ORCID: 0000-0003-4087-3562

SWOISTOŚĆ FORM ADRESATYWNYCH W TEKSTACH WSPÓŁCZESNYCH GAZET POLSKOJĘZYCZNYCH WYDAWANYCH W UKRAINIE (NA TLE NORMY OGÓLNOPOLSKIEJ)

1. WPROWADZENIE METODOLOGICZNE

Artykuł przedstawia jeden z aspektów funkcjonowania współczesnej polszczyzny pisanej poza granicami kraju w warunkach kontaktów językowo-kulturowych. W polu zainteresowań znajduje się język prasy, wydawanej w XXI wieku w Ukrainie przez organizacje polonijne gromadzące przedstawicieli polonocentrycznych wspólnot komunikacyjnych¹ w różnych miejscowościach tego kraju. Artykuł poświęcono formom zwracania się do nadawcy, które w pewien sposób – funkcjonalny lub formalny – różnią się od swoich odpowiedników ogólnopolskich. Analizę ograniczono do niepredykatywnych² form adresatywnych, które zgodnie z ujęciem Eugeniusza Tomiczka rozumiane są jako wypowiedzi performatywne służące nadawcy do nawiązywania kontaktu językowego z adresatem / adresatami i realizowane za pomocą zaimków osobowych, form nominalnych (imion, nazwisk i odpowiednich podklas tytułatury) czy też form atrybutywnych [Tomiczek 1983, 45]. W artykule omówiono jedynie formy adresatywne nominalne oraz nominalno-trybutywne, które w dalszym tekście określane są za pomocą skrótowca FA (synonimicznie używa się w tym samym znaczeniu także terminu *adresatyw*).

¹ Termin Stanisława Dubisza (*język polonocentrycznych wspólnot komunikatywnych / komunikacyjnych poza granicami kraju*), zob. np. [Dubisz 1995].

² Nie omawia się zatem wypowiedzi typu *przepraszam, sorry, słuchaj, wie pan co*, które w określonych sytuacjach, podobnie do form nominalnych czy atrybutywnych, mogą mieć ogólną treść pragmatyczną aktów zwracania się do adresata określaną jako: „Mówię, że teraz będę mówić do ciebie” [Marcjanik 2001, 133].

Materiał badawczy został wyekscerpowany z tekstów ponad 600 numerów gazet ukazujących się w Ukrainie w ciągu pierwszych 20 lat XXI wieku,³ są to: „Dziennik Kijowski” (Kijów), „Kurier Galicyjski” (Lwów), „Gazeta Lwowska” (Lwów), „Lwowskie Spotkania” (Lwów), „Monitor Wołyński” (Łuck), „Mozaika Berdyczowska” (Berdyczów), „Gazeta Polska” (Żytomierz), „Słowo Polskie” (Winnica), „Gazeta Polska Bukowiny” (Czerniowce). Jednostkami badawczymi stało się 79 FA,⁴ wyekscerpowanych z tekstów pisanych przez osoby polskiego pochodzenia.⁵ Materiałem uzupełniającym, umożliwiającym pogłębienie poruszanych w artykule problemów, są także licznie poświadczone w badanej prasie (ponad 1300 jednostek) struktury referujące (nazywające trzecią osobę – bohatera wypowiedzi) z wyrazem *pan* połączonym z nazwą własną, typu *pan Adam powiedział*. W analizach uwzględniono również wyniki kilku rodzajów ankiet (łącznie 254) przeprowadzonych wśród użytkowników polszczyzny polonocentrycznych wspólnot komunikacyjnych w Ukrainie, a mianowicie: 1) 46 ankiet badających przekonaniowy aspekt świadomości młodzieży uczniowskiej polskiego pochodzenia w zakresie funkcjonowania w Ukrainie FA „*pan / pani + imię*”;⁶ 2) 108 ankiet przybliżających ocenę normatywną używanych w Ukrainie FA „*pan / pani + imię*”, dokonaną przez młodzież uczniowską i osoby dorosłe; 3) 100 ankiet będących testami wyboru i ujawniającymi świadomość (rozumianą jako kompetencja) dorosłych użytkowników polszczyzny w zakresie nominalnych i nominalno-atrybutywnych FA, które mogą być używane w realiach życia w Polsce (I część ankiety) i w środowiskach polskich w Ukrainie (II część ankiety).

³ Niektóre spośród zbadanych tytułów nie są już obecnie wydawane, niektóre zaś zaczęły się ukazywać nie na samym początku XXI wieku, lecz nieco później. Dla podjętych badań nie jest jednak decydująca ani dokładna chronologia każdego źródła, ani ich zróżnicowanie regionalne. Badania zmierzają do uchwycenia wspólnych cech systemu adresatywnego współczesnej polszczyzny prasowej w Ukrainie w porównaniu z normą języka ogólnopolskiego. Dodam ponadto, że wyniki badań przeprowadzonych na materiale gazet zostaną w dalszej części artykułu poparte danymi dotyczącymi FA występujących w innych niż prasowa odmianach polszczyzny w Ukrainie, co pozwoli na ujawnienie najbardziej typowych cech dyferencjalnych współczesnego polskojęzycznego systemu adresatywnego w tym kraju na tle normy pragmatycznojęzykowej w Polsce.

⁴ Warto zauważyć, że względnie niewielka liczba jednostek badawczych związana jest ze strukturą gatunkową prasy, w której tekstów dialogicznych jest stosunkowo niewiele. Np. jednostek referujących (niekierowanych do adresata, ale nazywających trzecią osobę) o strukturze „*pan / pani + imię*” w badanym materiale jest prawie 7 razy więcej niż struktur tego samego typu użytych w funkcji adresatywnej (58 adresatywów z imieniem i ok. 350 takich samych struktur referujących). Można zatem założyć, że gdyby w gazetach publikowano więcej gatunków przewidujących używanie FA, większa też byłaby liczba dyferencjalnych na tle normy ogólnopolskiej adresatywnych jednostek badawczych.

⁵ Analizowane gazety publikują również przedruki z prasy ogólnopolskiej lub z Internetu, zdarzają się również teksty autorstwa rodowitych Polaków. Tego typu publikacje nie są źródłem materiałowym niniejszego artykułu.

⁶ Materiałowe rezultaty badań przeprowadzonych na podstawie tych 46 ankiet zob. w [Krawczuk 2019a, 181–182]. W niniejszym tekście zostaną one poddane uogólnieniom teoretycznym i zintegrowane z wynikami badań na materiale tekstów prasowych oraz innych typów ankiet.

Jednostki badawcze artykułu różnią się od swoich normatywnych odpowiedników ogólnopolskich funkcją lub kształtem. Z jednej zatem strony są to struktury mające odpowiedniki formalne w polszczyźnie ogólnej (jak np. FA „*pan / pani + imię*” czy „*pan / pani + nazwisko*”), ale charakteryzujące się w badanej odmianie innymi cechami funkcjonalno-pragmatycznymi niż w polszczyźnie standardowej⁷ w kraju. Z drugiej strony analizowane są FA o strukturze odmiennej od formy adresatywów ogólnopolskich. Są to np. połączenia tytułu standardowego *pan / pani* lub innych rodzajów tytułów (np. *ksiądz, koleżanka, jubilatka*) z imieniem i nazwiskiem jednocześnie, ewentualnie z prepozycyjną formą atrybutywną, np. „(*szanowny*) *pan / (szanowna) pani + imię + nazwisko*”, oraz niektóre inne typy struktur, występujące sporadycznie.

Celem artykułu jest zbadanie osobliwości funkcjonalno-pragmatycznych FA, odmiennych formalnie lub funkcjonalnie od jednostek ogólnopolskich, we współczesnym polskojęzycznym tekście prasowym w Ukrainie, ustalenie przyczyn ich powstawania i względnie trwałego w czasie występowania w warunkach kontaktów językowo-kulturowych. W związku zaś z faktem ich trwałości oraz potwierdzonego materiałowo rozpowszechnienia w innych, poza prasową, odmianach polszczyzny w Ukrainie rozważy się problem akceptacji tych swoistych na tle normy ogólnopolskiej jednostek w języku polonocentrycznych wspólnot komunikacyjnych w tym kraju.

Przyjęta metoda badawcza uwzględnia – jako tło – funkcje odpowiednich typów jednostek w języku ogólnopolskim (o ile w nim występują) oraz rolę ukraińskiego transferu językowo-kulturowego w powstawaniu swoistych pod względem formy lub funkcji FA w polszczyźnie w Ukrainie. W badaniach zatem obecne są dwie płaszczyzny komparacji⁸ – normatywny język polski w kraju (wraz z nowymi tendencjami rozwojowymi polszczyzny) oraz język ukraiński, zarówno skodyfikowany, jak i używany – zróżnicowany regionalnie i środowiskowo pod względem używanych / preferowanych FA.

FA we współczesnej polszczyźnie w Ukrainie były już badane, ale głównie na przykładzie innych niż prasowa odmian języka [np. Зелінська 2011, 2018; Krawczuk 2012a, 2013,⁹ 2019a]. Na materiale zaś tekstów gazet w kilku artykułach przed-

⁷ Chodzi przede wszystkim o normę odzwierciedloną w dotychczasowych źródłach jej kodyfikacji. Wiadomo jednak, że we współczesnym uzusie w Polsce można obserwować nowe, w tym także niezgodne z zaleceniami kodyfikacyjnymi, tendencje używania niektórych rodzajów adresatywów, takich jak np. „*pan / pani + imię*” lub „*pan / pani + (tytuł) + nazwisko*”. Zjawiska te również uwzględniane będą w niniejszych analizach.

⁸ Por. metoda kontrastywna / kontrastowa Stanisława Dubisza [Dubisz 1995].

⁹ W dwu artykułach z lat 2012 i 2013 [Krawczuk 2012a, 2013] pojawiły się pojedyncze przykłady FA zaczerpniętych z prasy polskojęzycznej w Ukrainie, jednak podstawowe analizy są w nich oparte na materiale pochodzącym z ankiet osób dorosłych i młodzieży szkolnej, pisemnych zadań uczniowskich lub z polszczyzny mówionej.

stawione zostało szersze niż FA spektrum zjawisk grzecznościowych stanowiących odstępstwa od ogólnopolskiej normy grzecznościowej [Krawczuk 2012b, 2014a, 2018, 2019b]. W tych publikacjach fakt występowania w analizowanej polszczyźnie w Ukrainie swoistych pod względem funkcji lub formy FA przedstawiany był jedynie jako jedno ze zjawisk grzecznościowych w szeregu innych. Problem FA poświadczany był nielicznymi przykładami pochodzącymi z mniejszych zasobów źródłowych i bez przytaczania dokładnych danych o ilości i zasięgu materiału. Nie przeanalizowano też w dotychczasowych publikacjach wszystkich realizacji formalnych FA oraz ich osobliwości funkcjonalno-pragmatycznych, ujawniających się w różnych typach kontekstów prasowych. W proponowanym artykule skupiam się na szczegółowej analizie FA, ukazując wszystkie ich typy, wraz z liczbowymi proporcjami ich występowania w tekstach prasy, a także dążąc do ujawnienia subtelności pragmatycznych poszczególnych ich użyc. Oprócz tego, po dokonaniu wyboru spośród znanych w literaturze przedmiotu kryteriów oceny środków językowych, które wydają się najbardziej przydatne do oceny zjawisk grzeczności językowej realizowanej w polszczyźnie wspólnot komunikacyjnych poza granicami Polski, zastosowano te kryteria¹⁰ do oceny poszczególnych typów analizowanych FA.

2. ANALIZA MATERIAŁU

2.1. FA „*pan / pani + imię*”

Z wcześniejszych (przywoływanych powyżej) badań własnych, jak i z prac innych autorów [np. Зелінська 2018] na temat FA w polszczyźnie w Ukrainie, głównie w jej odmianie ustnej, wynika, że na bardzo szeroką skalę – zarówno w języku osób młodych, jak i starszych – występuje FA „*pan / pani + imię*”. Dominuje ona wyraźnie na tle innych typów FA jako forma zwracania się do zróżnicowanych wiekiem i statusem odbiorców w różnych typach kontaktów, w tym także sformalizowanych, uchodząc za uniwersalną FA w badanych środowiskach polonocentrycznych wspólnot komunikacyjnych.

Za jedną z przyczyn tego stanu rzeczy należy uznać wpływ zewnętrzny – oddziaływanie zwyczajów językowo-kulturowych ukraińskich (z uwzględnieniem faktu ich zróżnicowania regionalnego). Ukraińska FA „*пан / пані + imię*” (odpowiednik polskiej „*pan / pani + imię*”) skutecznie rywalizuje, już od około trzydziestu lat, przy czym z czasem coraz bardziej intensywnie,¹¹ szczególnie w regionie zachodnim

¹⁰ Kryteria te, przesądzające o akceptowalności poszczególnych FA w polszczyźnie w Ukrainie, skonfrontowano z uzyskanymi wcześniej częściowymi wynikami podobnych ocen dokonanych przez polskojęzyczną młodzież uczniowską w Ukrainie [Krawczuk 2019a, 181–182], o czym wyżej już wspomniano.

¹¹ Szczególnie zauważalne jest to w narracji medialnej od czasu inwazji rosyjskiej na Ukrainę, w której FA „*pan / pani + imię*” stała się adresatywem niemal jedynym i uniwersalnym.

Ukrainy i w centrum, z tradycyjnym na wschód od Polski modelem adresatywnym „imię + imię odojcowskie”, który – narzucony kulturze ukraińskiej przez imperium rosyjskie – kultywowany był w dobie radzieckiej i wyparł w owych czasach z uzusu ukraińskojęzycznego¹² używane przez Ukraińców jeszcze od XIV wieku adresatywy ze słowami *пан* lub *пані* [por. Скаб, Бабич і ін. 2008, 28; Радевич-Винницький 2001, 101–102]. Od czasów odzyskania przez Ukrainę niepodległości wracają zatem tradycyjne ukraińskie zwyczaje adresatywne, w tym model połączenia słów *пан / пані* z imieniem. Warto jednak zauważyć, że od początków tego procesu, w latach 90. XX wieku, dla wielu użytkowników wyrazy *пан* lub *пані*, używane w strukturze adresatywu, przywoływały wyraźnie ujemne konotacje społeczne odnoszone do rzeczownikowego leksemu *пан* (skojarzenia typu ‘wyzyskiwacz’, ‘bogacz’, ‘osoba uprzywilejowana’ etc.), w związku z czym budziły niechęć czy, jak pisze ukraiński badacz Jarosław Radewycz-Wynnyc’kyj, „dyskomfort komunikacyjny” [Радевич-Винницький 2001, 103]. Nawet do dzisiaj zdarzają się wśród użytkowników niektórych niezachodnich regionów i miejscowości Ukrainy skojarzenia tego słowa ze znaczeniem rzeczownika, ale obecnie częściej aktualizują się już raczej konotacje pozytywne niż negatywne (‘szanowany’, ‘ważny’), stąd odbiór odpowiednich FA może wywoływać u ich adresatów zażenowanie (co jednak też uznać można za rodzaj wspomnianego wcześniej dyskomfortu). Preskryptywne reprezentacje w ukraińskiej literaturze przedmiotu zakresu występowania współczesnego ukraińskiego adresatywu „*пан / пані* + imię”, jak i niektórych innych FA, nie są tożsame u różnych badaczy i nie w pełni pokrywają się z obserwowanym obecnie uzusem. Np. w książce Radewycza-Wynnyc’kiego doradza się używanie formy „*пан / пані* + imię” w stosunku do adresata młodszego, w tym samym wieku lub niezbyt starszego od nadawcy i nieznajdującego się w hierarchii społecznej o wiele wyżej od nadawcy, a negatywnie ocenia się FA ze słowem *пан* lub *пані* oraz imieniem kierowane do ministrów, prezydentów, dyplomatów [Радевич-Винницький 2001, 103]. Tymczasem praktyka językowa komunikacji w Ukrainie, szczególnie w czasie po inwazji rosyjskiej, przemawia za tym, że FA „*пан / пані* + imię” jest akceptowalna dla użytkowników, adresatów i słuchaczy w wielu różnorodnych sytuacjach nadawczo-odbiorczych o dość wysokim stopniu sformalizowania. Obecnie ta właśnie FA wyraźnie zdominowała oficjalny dyskurs medialny. Jest w pełni akceptowalną formą zwracania się do polityków, np. posłów Rady Najwyższej Ukrainy, wiceministrów, ministrów – obecnych i byłych, wysokich funkcjonariuszy, naukowców, w tym także o prestiżowym tytule profesorskim, do dziennikarzy etc. Pojawiają się te formy, choć niezbyt jeszcze często, także w dyskursie akademickim, w relacji student – wykładowca, co z reguły nie budzi niechęci ze strony tych drugich. Wydaje się, że w ukra-

¹² Choć, jak wspomina się w pracach ukraińskich badaczy, ciągle były one zachowywane w komunikacji nieoficjalnej w Ukrainie Zachodniej, przynajmniej w niektórych środowiskach użytkowników języka ukraińskiego [Панько, Білоус 1995, 22].

ńskich publikacjach naukowych poniekąd prezentowany jest raczej stan pożądany dotyczący adresatywów, a nie ten występujący w rzeczywistości. Trudno się np. zgodzić z tezą na temat „częstości” we współczesnym języku ukraińskim FA zawierających rzeczowniki tytułarne – szeroko ujmowane „nazwy zawodowe”, np. *пане редакторе* – *panie redaktorze*, *пане продавець* – *panie sprzedawco* [Скаб, Бабич та ін. 2008, 14–15, 24], które w praktyce językowej, jak się wydaje, prawie nie występują. Wyjątkiem są wybrane FA zawierające tytuły funkcyjne lub uroczyste dotyczące najwyższych stanowisk, takie jak prezydent, minister, rektor (magnificencja). Zauważalny jest zwłaszcza rozdział między opisami teoretycznymi a rzeczywistością w zakresie tytułatury akademickiej, która w języku ukraińskim nie jest prawie używana (z wyjątkiem może sporadycznych użyć prestiżowego tytułu profesorskiego). Tymczasem praktyka językowa potwierdza częstość i do pewnego stopnia uniwersalność we współczesnym języku ukraińskim adresatywu „*пан / пані* + imię”, który funkcjonuje m.in. w oficjalnym kontakcie językowym bez – co jest istotne – funkcji spoufalania się czy skracania dystansu.

Za drugą, poza czynnikiem wpływu ukraińskiego, przyczynę częstego w polszczyźnie w Ukrainie używania FA „*пан / пані* + imię” można uznać czynnik historyczny. O tradycji imiennego typu zwracania się na Kresach Wschodnich pisał np. Jan Miodek [Miodek 1980, 178].

Trzecim czynnikiem jest wpływ współczesnej polszczyzny ogólnej. Pod tym względem trzeba jednak wyraźnie odróżnić od siebie dwa zjawiska: z jednej strony rzeczywisty stan używania w obecnej Polsce FA „*пан / пані* + imię”,¹³ który może mieć wpływ na polszczyznę w Ukrainie,¹⁴ a z drugiej – wyobrażenie jej użytkowników o tym, w jakich sytuacjach Polacy w kraju stosują FA „*пан / пані* + imię”. Tak więc, jeśli chodzi o tę drugą sytuację, warto zwrócić uwagę, że w środowiskach polskojęzycznych w Ukrainie istnieje przekonanie o uniwersalnym charakterze FA „*пан / пані* + imię” w języku polskim w kraju, forma ta jest postrzegana jako „typowo polska” (wskazują na to m.in. wyniki badań ankietowych nauczycieli języka polskiego w Ukrainie [Krawczuk 2012a]). W dyskursie naukowym w Ukrainie istnieje (nietraktowana jednak jako jedynie możliwa) wersja polskiego pochodzenia słowa *пан* w języku ukraińskim (zob. o tym, jak i o innych wersjach pochodzenia w [Панько, Білоус 1995, 22; Радевич-Виницький 2001, 102]). „Polskość” ukraińskiego słowa *пан* (*pan*) podkreślana była w leksykografii radzieckiej w samej definicji tego leksemu, którego czynnemu funkcjonowaniu w ówczesnym języku ukraińskim zaprzeczano i przypisywano temu wyrazowi występowanie w „starej Polsce, Litwie

¹³ Na nasilającą się ekspansję FA „*пан / пані* + imię” w kontaktach sformalizowanych w Polsce od lat już wskazują polscy badacze [np. Skudrzyk 2007, 113; Marcjanik 2008, 95; Marcjanik 2009, 38–39; Marcjanik 2016, 13; Tereszkiwicz 2015, 69].

¹⁴ *Nb.* większy chyba na młodzież, ale mniejszy na starsze pokolenie, które może mieć bardziej ograniczone kontakty z Polską, np. poprzez współczesne media społecznościowe, niż osoby młode.

i przedrewolucyjnej Ukrainie i Białorusi” [Словник української мови 1975, т. 6, 41]. Wyobrażenie o „polskości” słowa *pan* podtrzymywane jest nieprzerwaną jego obecnością w nieoficjalnym języku ukraińskim w Ukrainie Zachodniej sąsiadującej z Polską, o czym już wspomniano wcześniej. Pragnę podkreślić, że w ukraińskich źródłach popularnonaukowych można natrafić uproszczone stwierdzenie, iż w języku polskim typową FA jest właśnie struktura „*pan / pani* + imię” [Радевич-Виницький 2001, 104], co odzwierciedla znajomość polskiego systemu adresatywnego w środowisku naukowym w Ukrainie i – co za tym idzie – utwierdza błędne przekonania na ten temat wśród posługujących się polszczyzną.

Wszystkie te wyobrażenia przekładają się również na pisane przez osoby polskiego pochodzenia teksty analizowanych gazet polskojęzycznych w Ukrainie. Konotacjami „polskości” darzone są słowa *pan / pani* poprzedzające nominalną część FA (imię, nazwisko lub tytuł). Używanie słowa *pan* przed nazwą własną może być odbierane jako sygnowanie nazywanej osoby jako przedstawiciela polskiej narodowości, na tle nieużywania tego słowa przed nazwą własną Ukraińców, np.:

- Kto jest autorem idei organizacji tej wystawy?¹⁵
- **Pan Pulnar** z Radomia, ale „mózgiem” wszystkiego, co tu widać, jest dyrektor Lwowskiej Galerii Sztuki **Borys Woźnicki** [„Gazeta Lwowska” 2006, 13(349)].¹⁶

W niektórych wydawnictwach prasowych publikujących te same teksty w języku polskim i ukraińskim słowo *pan* użyte przed nazwą własną w strukturze adresatywnej (a) lub referującej (b) może być odbierane jako sygnał, że język przekazu jest polski, np.:

(a) – **Panie Juriju**, zrealizował Pan udany projekt – kalendarz „Poznaj naszych” zawierający wizerunki znanych Ukraińców.

– **Юрію**, Ви реалізували успішний проект – календар «Знай наших» з ілюстраціями відомих українців [„Monitor Wołyński” 2017, 6].

(b) We wrześniu 2016 r. zapoznaliśmy się z wicekonsulem Konsulatu Generalnego RP w Łucku **Panem Markiem Zaporem**, który był obecny na zawodach sportowych odbywających się w Gimnazjum / У вересні 2016 р. ми познайомилися з віце-консулом Генерального консульства Республіки Польщі в Луцьку **Мареком Запуром**, який відвідав спортивні змагання, що проходили в гімназії [„Monitor Wołyński” 2017, 7].

Ponieważ zatem użytkownicy polszczyzny w Ukrainie uważają FA „*pan / pani* + imię” za typowo polską formę grzecznościową nadającą się na każdą okazję,

¹⁵ Tu i dalej w przytoczonych cytatach prasowych pozostawiono bez poprawek odstępstwa od ogólnopolskiej normy językowej na różnych jej poziomach.

¹⁶ Tu i dalej w nawiasie podaję tytuł gazety, rok wydania i numer. W dalszym tekście artykułu znajdują się pojedyncze wypadki udokumentowania cytatu tytułem, rokiem wydania i adresem elektronicznym, gdyż niewielka część materiału tekstów „Dziennika Kijowskiego” pochodzi ze strony internetowej, na której niemożliwe było zidentyfikowanie konkretnego numeru.

obecna jest ona w tekstach analizowanej prasy. FA „*pan / pani + imię*” (ogółem 58 przykładów) jest kierowana, głównie przez redaktorów czy korespondentów gazety, zarówno do Polaków z Polski (29%¹⁷), jak i osób polskiego pochodzenia w Ukrainie, najczęściej zrzeszonych w organizacjach polonijnych (54%) oraz do osób narodowości ukraińskiej (17%). Najliczniejszą reprezentację kontekstów, których adresem jest przedstawiciel komunikacyjnej wspólnoty polonocentrycznej, tłumaczy się charakterem publikacji w prasie polskojęzycznej w Ukrainie, której ważną funkcją jest przedstawienie życia wspólnoty polskiej w tym kraju. Wśród odbiorców FA „*pan / pani + imię*” są osoby, wobec których w polszczyźnie standardowej użyłoby się tytułów odpowiadających pełnionym przez nie funkcjom, zajmowanym stanowiskom, posiadanym stopniom naukowym. Mimo to rzeczowniki tytułarne w składzie FA występują w badanym materiale rzadko. Dotyczy to nawet tak prestiżowych tytułów jak profesorski, np.: [do prof. Leszka Mazepy] **Szanowny i Drogi Panie Leszku!** [„Gazeta Lwowska” 2006, 5(341)]; [do prof. Marii Tarnawieckiej] *W tych jubileuszowych dniach, wraz z całym zespołem Narodowej Akademii Muzycznej i rektoratem, serdecznie Panią, **Pani Mario**, pozdrawiamy!* [„Kurier Galicyjski” 2017, 6–7(274–255)]. Jeden z prezesów organizacji polonijnej w Ukrainie, który oprócz pełnienia tej funkcji ma również doktorski stopień naukowy i uczelniane stanowisko docenta, bywa najczęściej odbiorcą prasowych adresatywów „*pan + imię*”, a nie *panie prezesie, panie doktorze* czy *panie docencie*, np.: *Dziękuję serdecznie **panie Władysławie** za ten wywiad* [„Gazeta Polska Bukowiny” 2008, 15–16(587–588)]; **Panie Władysławie**, *co ważnego od strony organizacyjnej wydarzyło się w życiu Polaków (...)* [„Gazeta Polska Bukowiny” 2012, 56–57(639–640)].¹⁸ Również do innych prezesów towarzystw i stowarzyszeń kultury polskiej lub innych organizacji polonijnych w Ukrainie zwyczajowo kieruje się w publikacjach gazet FA „*pan / pani + imię*”, np.: **Pani Heleno**, *15 lat – to solidny jubileusz, Stowarzyszenie za te lata już w całości się sformowało, wyznaczając główne kierunki działalności* [„Dziennik Kijowski” 2012, <http://www.dk.com.ua/cat.php?cat=901>, dostęp 12.07.2013]; *A zatem, **Panie Włodzimierzu**, życzymy Związkowi Przedsiębiorców Polaków Ukrainy sukcesów w tej wielostronnej działalności, a ja dziękuję za ciekawą rozmowę* [„Dziennik Kijowski” 2012, <http://www.dk.com.ua/cat.php?cat=901>, dostęp 18.07.2013]. W odniesieniu do dziennikarzy stosuje się FA *panie redaktorze*. Zarówno redakcja,

¹⁷ Podział na „osoby polskiego pochodzenia” w Ukrainie i Ukraińców bez polskiego pochodzenia może być niezbyt dokładny, gdyż nie zawsze z publikowanego tekstu jasno wynika status narodowościowy adresata lub jego przynależność do organizacji polonijnej, dlatego podane w nawiasie liczby mogą nie w pełni odpowiadać rzeczywistości, co jednak nie podważa głównych wniosków wynikających z przeprowadzonych badań.

¹⁸ Tymczasem w przedstawionych w jednym z numerów tej gazety podobiznach listów gratulacyjnych z okazji jubileuszu towarzystwa, którego prezesem jest ta osoba, zostały użyte FA zawierające rzeczownik tytułarny *prezes*. Autorami tych tekstów są – co istotne – nadawcy z Polski [„Gazeta Polska Bukowiny” 2015, 93(676)].

jak i czytelnicy¹⁹ wybierają przy zwracaniu się do nich FA ze słowem *pan* lub *pani* połączonym z imieniem, np.: **Panie Mikołaju**, *chyba głównym wydarzeniem w kraju w tym roku są wybory parlamentarne* [„Dziennik Kijowski” 2010–2011, <http://www.dk.com.ua/cat.php?cat=901>, dostęp 14.07.2013]; **Panie Mikołaju!** *Redakcja „Gazety Polskiej” z prawdziwą radością gratuluje Panu sukcesu!* [„Gazeta Polska” 2010, 11(291)]; **Szanowna Pani Ireneo!** *Z dużym zainteresowaniem przeczytałem w numerze 10 „Kuriera Galicyjskiego” Pani reportaż* [„Kurier Galicyjski” 2008, 12(64)]. Nauczyciele szkół polskich (ogólnokształcących i sobotnich), ale także nauczyciele, którzy przyjechali z Polski lub nauczyciele narodowości ukraińskiej uczący języka polskiego w różnych typach szkół, również są odbiorcami FA „*pan / pani + imię*”. Zwraca się do nich w ten sposób redakcja lub też sami uczniowie (co odzwierciedla rzeczywisty zwyczaj zwracania się uczniów do nauczycieli w Ukrainie w codziennej ustnej komunikacji polskojęzycznej,²⁰ w której nie występują FA *proszę pana / pani* czy *panie profesorze / pani profesor*²¹), np.: **Pani Regino**, *gratuluję jubileuszu. Od ilu generalnie lat Pani pracuje w szkolnictwie?* [„Gazeta Lwowska” 2005, 19(331)]; *Kiedy „ceremonia” wręczania dyplomów dobiegała końca, Dima, najwyraźniej zagubiony w porządku imprezy, zapytał: „Pani Ewo, a kiedy rezultaty?”* [„Monitor Wołyński” 2017, 10(186)].

¹⁹ W listach do redakcji przed „*pan / pani + imię*” występuje przydawka. Warto zauważyć, że zbiorczy tytuł *Szanowna / Droga Redakcjo*, zgodny z normą ogólnopolską i mający *nb.* tożsamy odpowiednik ukraiński, w listach do redakcji w analizowanej prasie bywa używany.

²⁰ Więcej informacji na temat sposobów polskojęzycznego zwracania się uczniów do nauczycieli w Ukrainie zawiera artykuł [Krawczuk 2012a].

²¹ Z ankiet jednak wynika żywotność w Ukrainie innego tytułu kierowanego do nauczycieli – zgodnego z nazwą zawodu: *panie nauczycielu, pani nauczycielko*. W przestrzeni Internetu krążą obecnie różne rady dla Ukraińców na temat polskich form grzecznościowych. Tak więc jedna z ukraińskojęzycznych stron tego typu podaje jako zalecaną właśnie FA **Pani Nauczycielko** [<https://start-eu.com.pl/forma-zvertan-u-polskij-movi/>, dostęp 30.04.2022]. Ogólnie rzecz biorąc, prawdopodobieństwo tworzenia tytułów zgodnych z nazwą zawodu lub pełnionej funkcji jest duże w sytuacji polszczyzny poza krajem. Ujawniona w czasie ekskercpcji materiału prasowego różnorodność formalna jednostek referujących zawierających słowa *pan / pani*, takich jak np. *pani nauczycielka, pani wykładowczyni, pani bibliotekarka, pani stomatolog, pan autor* (*Uroczystą akademię uatrakcyjnił występami goście z Polski (...), a także dzieci z polskiej letniej szkoły pod kierownictwem wspaniałej pani nauczycielki Anny Litkowieckiej* [„Gazeta Lwowska” 2003, 3–4(271–272)]; *Niekiedy pani wykładowczyni bywa zadawolona z ćwiczeń* [„Gazeta Lwowska” 2003, 17–18(285–286)]; *Tak właśnie się stało jak pragnął i starał się o to tak ofiarny pan autor* [„Gazeta Lwowska” 2003, 17–18(285–286)]; *Pani bibliotekarka wypożycza książki* [„Gazeta Lwowska” 2003, 273]; (...) *urocza pani stomatolog Wiktoria Litowka przyjechała z Boryspola pod Kijowem* [„Mozaika Berdyczowska” 2014, 5(118)] może skłonić do przypuszczenia, że gdyby zaszły potrzeby w odpowiednich użyciach adresatywnych, to w nich z dużym prawdopodobieństwem mogłyby się pojawić struktury wołaczowe typu *panie autorze*. Potwierdzeniem tego mogą być „nowe” tytuły zaznaczone przez osoby polskiego pochodzenia w Ukrainie w ankiecie wyboru jako właściwe. Oprócz wspomnianej już wcześniej FA *panie nauczycielu* są to: *panie wykładowco, panie lektorze, panie adwokacie, panie dziennikarzu, panie lekarzu, pani sprzedawczyni, pani ekspedientko, panie kelnerze, panie bankierze, pani pielęgniarko, panie taksówkarzu*.

Osobną grupę stanowią publikowane gratulacje i życzenia lub teksty ich dotyczące, w których do odbiorcy, będącego najczęściej osobą w poważnym wieku, nadawcy zwracają się przez „*pan / pani + imię*”, np.:

W zacisznej atmosferze Sali w siedzibie Towarzystwa, gratulowano panu wiceprezesowi TKPZL (...), który w tym dniu obchodził jubileusz 70-lecia urodzin. Jak widać ze zdjęcia, Jubilat i goście bardzo zadowoleni. **Panie Bolesławie** – sto lat! [„Gazeta Lwowska” 2006, 16 (352)].

Struktura „*pan / pani + imię*” może być dołączana do tytułu okolicznościowego z przydawką, np.:

Dostojny Jubilacie, Panie Wacławie, z okazji Pana dziewięćdziesiątych urodzin życzymy Panu 200 lat życia, pociechy z dzieci, wnuków i prawnuków, siły do dalszej działalności na rzecz mniejszości polskiej w Kowlu, miłości, przyjaźni, wiary i nadziei. Zarząd i członkowie Towarzystwa Kultury Polskiej w Kowlu, uczniowie Szkoły Polskiej, nauczyciel języka polskiego, rodzina, przyjaciele [„Monitor Wołyński” 2017, 1].

Trudno rozstrzygnąć jednoznacznie, czy analizowane dotychczas użycia „*pan / pani + imię*” (a zwłaszcza te, które reprezentują formalne relacje nadawców z odbiorcami znajdującymi się na określonych stanowiskach) to skutek braku kompetencji wspieranej zewnętrzną interferencją językowo-kulturową czy może są one zabiegiem celowym, dążącym do podkreślenia „polskości” odbiorców lub polskiego języka przekazu, czy też zmanifestowania szczegółowej więzi wewnątrzspołecznościowej. Nie jest przecież wykluczone, iż – mimo że określona osoba ma np. stopień naukowy i/lub pełni określoną funkcję – w środowisku polonocentrycznej wspólnoty komunikacyjnej ważniejsze od spełnienia określonych formalności może być utrzymywanie relacji bezpośrednich, którym w pełni odpowiada zwracanie się przez „*pan / pani + imię*”. Jak dowodzi obserwacja narracji prasowej, w środowiskach polonijnych samo imię w połączeniu z tytułem standardowym jest często elementem wystarczającym do identyfikacji osoby, por. poniższe przykłady reprezentujące nagłówki prasowe, w których zabrakło nazwisk: *Nowa książka **pani Jarosławy*** [„Słowo Polskie” 2013, 8(13)]; *Któż nie zna **Pani Czesławy***?²² [„Dziennik Kijowski” 2010–2011, <http://www.dk.com.ua/cat.php?cat=901>, dostęp 27.06.2017]; *Wspomnienia o **pani Tosi*** [„Mozaika Berdyczowska” 2016, 1(124)]. Odczuciu więzi towarzyszą ciepłe emocje, które wyrażane są za pomocą skróconych lub wręcz zdrobniałych wersji imion połączonych ze słowem *pan* lub *pani*, jak to widać w ostatnim przykładzie, a także w cytatach kolejnych: *Raisa Protasiewicz-Kozłowska jest aktywistką środowiska polskiego w Winnicy. **Pani Raja** może dużo opowiedzieć o Winnicy* [„Słowo Polskie” 2013, 8(13)]; *Nasz kochany dyrygent, **Pan Władzio**, recytował, śpiewał* [„Gazeta Lwowska” 2003, 3–4(271–272)]; ***Pan Wiluś** jest prawdziwą legendą życia*

²² Warto podkreślić, że nazwisko pani Czesławy pojawiło się dopiero pod koniec tekstu.

kościelnego w okrutnych latach sowieckich prześladowań [„Mozaika Berdyczowska” 2015, 3(122)].

„Cieptą” zdrobniąłą formę imienia zawierają także podpisy pod zamieszczanymi w gazetach zdjęciami, np.: **Pan Wiluś** razem z członkami wspólnoty parafialnej [„Mozaika Berdyczowska” 2015, 3(122)]; **Pani Tosia** z małżonkiem Kazimierzem Orłowskim [podpis zdjęcia] [„Mozaika Berdyczowska” 2016, 1(124)].

Ostatni przykład demonstruje brak harmonii stylistycznej – połączenie w jednym podpisie leksemów nacechowanych oficjalnością i potocznością. Tego typu zgrzyty w ogóle charakterystyczne są dla narracji badanej prasy. Odnosi się wrażenie – i w dużym stopniu dzieje się to dzięki obfitemu używaniu FA i struktur referujących o kształcie „pan / pani + imię” (przypomnę, że tych drugich zarejestrowano w badanych źródłach ok. 350) – zderzenia w ogólnym zbiorze tekstów prasowych oficjalności (np. w przedrukach ze źródeł polskich) i potoczności. Wiele spośród analizowanych publikacji sprawia stylistycznie wrażenie tekstów nie „pisanych”, lecz „zapisanych”. Zauważalnymi wykładnikami tej potoczności i nieformalności są właśnie FA lub struktury referujące łączące słowo *pan* lub *pani* z imieniem. Wiadomo, że w polszczyźnie standardowej w kraju w strukturze referującej przed imieniem i nazwiskiem lub samym tylko nazwiskiem używa się słów *pan / pani* nie tylko wtedy, gdy w uroczystych sytuacjach komunikacji ustnej w obecności danej osoby w ten sposób okazuje się jej szczególny szacunek, lecz także wtedy, gdy trzeba podkreślić, że osoba, o której mówi nadawca, jest mu znana, a nawet bliska [Marcjanik 2009, 205; Zdunkiewicz-Jedynak 2021, 68]. Analizowane teksty prasowe obfitują w struktury referujące różnych typów: zarówno „pan / pani + imię + nazwisko”, „pan / pani + nazwisko”, jak i „pan / pani + imię”. Właśnie te ostatnie najbardziej potęgują uzyskiwany efekt narracji „swoich” o „swoich” (formy nazywania trzeciej osoby) i „do swoich” (FA).

Warto jednak podkreślić, że w wypadku prasowych FA należy uwzględnić dwie, a w sytuacji badanych gazet polonocentrycznych wspólnot komunikacyjnych poza Polską nawet trzy płaszczyzny odbioru adresatywu „pan / pani + imię”. Pierwszym odbiorcą jest adresat FA, który najprawdopodobniej (jeśli należy do członków wspólnoty i zna jej zwyczaje) akceptuje zastosowaną wobec niego FA. Drugim odbiorcą jest czytelnik tekstu prasowego, który na podstawie użytych w tekście FA tworzy sobie wyobrażenie o relacjach między interlokutorami. Ten drugi odbiorca może jednak inaczej oceniać używane FA, w zależności od tego, czy jest on członkiem wspólnoty znającym jej przyzwyczajenia grzecznościowe (wtedy raczej je akceptuje) czy też jest osobą z zewnątrz, np. użytkownikiem polszczyzny standardowej, do tego świadomym tradycyjnej normy ogólnopolskiej (wtedy może odnosić wrażenie niewłaściwości tego typu użycia). Te różne podgrupy odbiorców mogą mieć odmienną świadomość tego, co grzeczne, a co niegrzeczne. Na dodatek odbiorcy z Polski – zależnie od wieku, wykształcenia, przyzwyczajeń kulturowych – również mogą inaczej

odbierać analizowane formy językowe. Może to być ktoś świadomy tradycyjnej polskiej normy grzecznościowej, a więc FA łączące wyrazy *pan / pani* z imieniem – pełnym, skróconym lub zdrobniałym – kojarzą mu się nie tylko ze skróceniem dystansu, lecz także z poufałością, protekcjonizmem, paternalizmem, lekceważeniem, a więc z brakiem taktu i znajomości form grzeczności (por. o tych funkcjach wspomnianych FA w połączeniu z imionami, w tym zdrobniałymi w [Marcjanik 2008, 90; Marcjanik 2009, 38–39; Marcjanik 2015, 118; Kostro, Wróblewska-Pawlak 2013, 161–162; Zdunkiewicz-Jedynak 2021, 69; Bańko, Linde-Usiekiewicz, Łaziński, 2021, 6].²³ Nie można jednak wykluczyć, że odbiorca toleruje nowe tendencje w używaniu w polszczyźnie FA zawierających wyrazy *pan / pani* wraz z pełną, skróconą lub zdrobniałą formą imienia. Może nim być nawet osoba będąca czynnym użytkownikiem tych form.²⁴ Wtedy nie zauważy w tekście prasy polskojęzycznej w Ukrainie niedopasowania stylistycznego lub narzucania adresatowi przez nadawcę poufałości.

Zastanawiając się nad poruszoną już kwestią – czy rzeczywiście wyrażanie „blikości wspólnotowej” poprzez włączenie do struktury adresatywnej (lub referującej) imienia, w tym zdrobniałego, leży w intencjach nadawców²⁵ badanych tekstów, skłonna jestem odpowiedzieć: niekoniecznie. Potwierdzeniem tego jest stosowanie przez nadawców takich samych FA w stosunku do adresatów spoza wspólnoty – do Polaków w kraju i do Ukraińców. Adresatami z Polski mogą być osoby, którym – jak

²³ Warto zauważyć, że wzmiankę o niewłaściwym użyciu formy „*pani* + imię zdrobniałe” (*pani Halusiu*) w stosunku do osoby obcej nadawcy odnajdujemy jeszcze w artykule Haliny Kurkowskiej z 1981 roku [Kurkowska 1981, 29].

²⁴ Współcześni użytkownicy zarówno FA „*pan / pani* + imię”, jak i „*pan / pani* + imię skrócone lub zdrobniałe”, tradycyjnie uznawanych za niegrzeczne w sytuacjach sformalizowanych, najczęściej nie zdają sobie sprawy z tego, że popełniają gąfy towarzyskie, por. o tym np. w [Marcjanik 2016, 12–13; Zdunkiewicz-Jedynak 2021, 69; Pachowicz 2021, 412].

²⁵ Ważne jest zwrócenie uwagi na to, że Polacy z kraju znajdujący się czasowo w Ukrainie również mogą przejmować sposób zwracania się na „*pan / pani* + imię (w tym zdrobniałe)” w kontaktach sformalizowanych. Będąc rdzennymi Polakami, powinni uświadamiać sobie pragmatyczny ładunek tych form, zatem w ich języku celowość konotacji „wspólnotowości” przysługujących adresatywom „*pan / pani* + imię” można stwierdzać z większą pewnością niż w wypadku użytkowników będących przedstawicielami Polonii. Zwracają się w ten sposób do miejscowych Polaków (np. *Panie Zbyszku* do dyrektora miejscowego teatru polskiego w czasie wielkiej uroczystości publicznej – wypowiedź zasłyszana), często – w listach gratulacyjnych, np.: „Na wstępie konsul Orlikowski odczytał gratulacje w imieniu konsula generalnego RP Jarosława Drozda, w których zaznaczono między innymi: „**Szanowny Panie Teodorze!** W związku z osiągnięciem przez Pana pięknego wieku i rozpoczęciem 103 roku życia, pragnę złożyć Panu najserdeczniejsze życzenia” [jubilat obchodzi 102. urodziny, jest członkiem organizacji polskich kombatanów wojny światowej i osób represjonowanych miasta Lwowa]” [„Kurier Galicyjski” 2012, 6(154)]. Tej FA mogą również używać w stosunku do Ukraińców pełniących ważne funkcje, być może też pod wpływem odpowiedniego zwyczaju adresatywnego języka ukraińskiego, np.: „Przede wszystkim, chciałbym podziękować gospodarzowi obecnego przedsięwzięcia – Uniwersytetowi Przykarpacickiemu za to, że jest współorganizatorem oraz współinicjatorem obecnego spotkania. Dziękuję panu, **panie Igorze** – powiedział zwracając się do Igora Cependy, prorektora Uniwersytetu Przykarpacickiego (ta część wystąpienia została wygłoszona po ukraińsku)” [„Kurier Galicyjski” 2009, 20(96)].

wynika z kontekstu – przysługują tytuły, jednak nie są one używane przez nadawcę w strukturze FA. Mogą to być pracownicy uczelni polskich, przedsiębiorcy, twórcy etc. Andrzej Markowski, zwolennik tradycyjnej normy grzecznościowej w zakresie używania FA, pisze:

Użycie imienia w zwrocie do osoby, z którą nie jesteśmy na *ty*, powoduje zawsze „odoficjalnianie” kontaktu i wskazuje na pewną zażyłość. Dlatego razi publiczne zwracanie się w ten sposób do osób znanych (aktorów, reżyserów, pisarzy i innych ludzi kultury). Młody dziennikarz zwracający się do starszego, bardzo znanego krytyka muzycznego i działacza kulturalnego per *panie Jerzy* jest nietaktowny i niegrzeczny [Markowski 2008, 57].

Tymczasem w analizowanej prasie mamy przykłady tego typu zwracania się np. do Krzysztofa Zanussiego (*Panie Krzysztofie, jak by Pan sformułował swoje motto życiowe?* [„Monitor Wołyński” 2009, 1(1)]) czy Andrzeja Chciuka (*– Panie Andrzeju – tu uśmiech – pan pisze o tym swoim Drohobyczu jak o Paryżu pańskiej młodości* [„Lwowskie Spotkania” 2011, 1]).

Wśród Ukraińców będących adresatami struktury „*pan / pani + imię*” są pracownicy naukowcy, nawet ci mający najwyższe tytuły, np.:

Na publiczność kijowską czekało rewelacyjne obcowanie ze znaną polonistką, doktorem²⁶ filologii, konsultantem naukowym Instytutu Literatury Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, akademikiem Akademii Nauk Szkoły Wyższej, poetką, Julią Bulachowską. (...) A zatem szanowna **Pani Julio** – życzymy co najmniej stu lat i stu nowych pożytecznych pomysłów [„Dziennik Kijowski” 2010–2011, <http://www.dk.com.ua/cat.php?cat=901>, dostęp 18.05.2017].

Częste są przykłady, w których adresatami są przedstawiciele różnych instytucji, urzędnicy wysokiej rangi, osoby pełniące ważne funkcje społeczne, np.:

Ukrainę na tym forum reprezentowali zastępca przewodniczącego Państwowego Komitetu Gospodarstwa Leśnego Ukrainy Wiktor Czerwony i zastępca Wołyńskiego Obwodowego Zarządu Gospodarstwa Leśnego i Myśliwskiego Anatolij Hetmanczuk. Z Anatolijem Hetmanczukiem rozmawialiśmy o edukacyjnym ruchu leśnym w państwach europejskich.

– **Panie Anatoliju**, czy udział w konkursie oznacza, że Lasy Państwowe Ukrainy zostały zaproszone do Unii Europejskiej? [„Monitor Wołyński” 2009, 9(9)].

Rozmawiam z panią Oksaną Czerwoniuk, kierowniczką działu propagandy Lwowskiej Galerii Sztuki, jednym z oraganizatorów wystawy. (...)

– **Pani Oksano**, proszę powiedzieć kilka słów o tym, jak doszło do zorganizowania tej wystawy? [„Gazeta Lwowska” 200 6, 13(349)].

(...) i pracownicy Karpackiego Parku Krajobrazowego. Dokładnie o całej akcji opowiada czytelnikom Kuriera Galicyjskiego szefowa wydziału rekreacji KPK Lidia Gocuł.

²⁶ Chodzi o stopień doktora habilitowanego (po ukraińsku – „doktor” nauk).

– **Pani Lidio**, na Makowicę z Jaremca turyści wychodzą od lat. Czy uda się w końcu uporządkować ten szlak? [„Kurier Galicyjski” 2012, 6(154)].

Dlatego postanowiliśmy dowiedzieć się od dyrektora wołyńskiego oddziału OAO KREDO-BANK pana Romana Pyroga o szczegółach funkcjonowania banku w czasach niestabilności gospodarczej.

– **Panie Romanie**, jak funkcjonował KREDOBANK podczas kryzysu? [„Monitor Wołyński” 2009, 2].

Warto podkreślić, że w stosunku do Polaków z kraju kierowane również bywają, jak i do przedstawicieli wspólnoty polonocentrycznej w Ukrainie, FA zawierające formy skrócone imion:

Jednak szczęśliwie dojechaliśmy do Katowic, gdzie zostałyśmy zabrane do samochodu członka TML i KPW w Bytomiu Andrzeja Kołbusiewicza i odwiezione prosto pod drzwi naszej przemiłej gospodyni, również członkini TML i KPW w Bytomiu, pani Urszuli Kafuski. **Pani Ula**, mająca 80 lat, prowadzi bardzo aktywny tryb życia. Ze Lwowa wyjechała, mając lat 20 (...) Dziękujemy serdecznie za gościnność, **pani Ulu!** [„Gazeta Lwowska” 2006, 13(349)].

Bez względu na rzeczywiste przyczyny używania FA z imieniem (które to przyczyny trudno byłoby jednoznacznie ustalić bez specjalnych badań nad świadomością językowo-kulturową określonych użytkowników), faktem pozostaje szeroka obecność tego typu FA w badanych tekstach prasowych. Z kolei obecność ta, która może być różnie oceniana przez czytelników z Polski, na użytkowników polszczyzny w Ukrainie może wywierać wpływ normotwórczy i – co za tym idzie – jeszcze bardziej utrwalac zwyczaj zwracania się na „*pan / pani* + imię”, gdyż słowo pisane, a w szczególności tekst prasowy, jest autorytetem językowo-kulturalnym we wspólnocie polonocentrycznej poza krajem.

2.2. FA „*pan / pani* + nazwisko”

O wiele mniej rozpowszechniona, a jednak pojawiająca się w badanym materiale FA zawiera słowo *pan / pani* połączone z nazwiskiem. Mimo że w tekstach prasy zarejestrowano tylko 5 adresatywów tego typu, szersze tło materiałowe przekonuje, że nie są one postrzegane w społecznościach polonocentrycznych w Ukrainie jako nienaturalne. Tak więc wyniki badań ankietowych (100 opracowanych ankiet zawierających testy wyboru wielokrotnego, które zostały przeprowadzone wśród osób polskiego pochodzenia w Ukrainie) przekonują, że FA „*pan / pani* + nazwisko” przez część respondentów postrzegana jest jako składnik normy pragmatycznojęzykowej polszczyzny w kraju,²⁷ a w zbadanych tekstach gazet występuje ok. 140

²⁷ Wskazywano np. sporadycznie (po 4–9 respondentów) te FA jako właściwe zwroty kierowane do: kierownika katedry uniwersyteckiej, nauczyciela szkoły ponadpodstawowej, magistra prowadzącego zajęcia na uczelni, a nieco częściej – do dziennikarza (11), menedżera firmy (14). Pojedyncze

struktur tego typu w funkcji referującej. FA z nazwiskiem pojawiają się w ustnej komunikacji, bywają kierowane np., o czym wiem z autopsji, do wykładowców uniwersyteckich. Użytkownicy tych form nie mają świadomości, iż w polszczyźnie ogólnej FA „*pan / pani + nazwisko*” nacechowana jest biurokratyzmem lub zdystansowaniem. Akceptowana jest jedynie w niektórych społecznościach, przeważnie wiejskich, głównie na północnym zachodzie kraju, które historycznie ulegały niemieckim wpływom językowo-kulturowym. We współczesnej polszczyźnie ogólnej FA „*pan / pani + nazwisko*” mogą się pojawiać np. w dyskursie medialnym, jednak są one oceniane przez językoznawców jako niewłaściwe,²⁸ czego zazwyczaj nie są świadomi użytkownicy języka.²⁹ W języku ukraińskim formalny odpowiednik polskiej FA „*pan / pani + nazwisko*” funkcjonuje w obiegu, co prawda, zdecydowanie mniej aktywnie niż analizowana wcześniej FA z imieniem. Obserwacje kontekstów użycia tych form skłaniają ku wnioskowi, iż nie wyrażają te formy – przynajmniej w intencjach adresantów – asymetrii nadawczo-odbiorczej, ale wydają się nieco bardziej

wskazania FA typu „*pan / pani + nazwisko*” (3) wystąpiły w sytuacji, gdy adresatem był prezydent państwa polskiego (por. też 5 przypadków zaznaczenia FA „*Panie prezydencie + nazwisko*” kierowanej do obecnego prezydenta). Jeśli zaś chodzi o realia polskie w Ukrainie, których dotyczyła kolejna część ankiety, to sporadycznie (2–3) adresatyw „*pan / pani + nazwisko*” odnotowywany był jako właściwy przy zwracaniu się do ambasadora RP w Kijowie, polskich konsulów i wicekonsulów. Więcej respondentów (5–11) uznawało tego typu FA za właściwe w stosunku do działaczy Polonii (prezesów stowarzyszeń, dyrektorów różnych organizacji polonijnych, nauczycieli szkół polskich w Ukrainie) czy też do lektora języka polskiego na uczelni ukraińskiej. 24 osoby zaznaczyły jako właściwą FA *pani Kowalska* w sytuacji zwracania się do kobiety, której nazwisko jest nam znane, ale z którą nie jesteśmy w relacjach „na ty” (por. też 8 odpowiedzi *proszę pani Kowalskiej*, na tle 65 właściwych *proszę pani*). Stosunkowo wielu respondentów (32) opowiedziało się za propozycją użycia FA „*Szanowny Panie + nazwisko*” jako poprawnej formuły rozpoczynającej list oficjalny.

²⁸ FA „*pan / pani + nazwisko*”, jak pisze Aldona Skudrzyk, „wyraźnie wskazuje na asymetryczną relację: ktoś o statusie wyższym może tak zwrócić się do rozmówcy o niższym statusie (zwierzchnik – podwładny)” [Skudrzyk 2007, 113], badaczka zwraca więc uwagę, że w związku z tym pojawia się zagrożenie „*twary*” odbiorcy. O FA „*pan / pani + nazwisko*” zob. też np. [Zdunkiewicz-Jedynak 2021, 69]. Zob. także komentarze o FA z „*pan / pani + rzeczownik tytułarny + nazwisko*”, która stała się obecnie bardzo częsta w języku polityków, np.: *Panie Pośle Tchórzowski*; *Panie Pośle Sawicki*; *Panie Pośle Filipek* [Marcjanik 2008, 94, 95], *panie pośle Kowalski* [Skudrzyk 2007, 113], ale pojawia się także w innych dziedzinach życia, w tym m.in. w dyskursie akademickim, np. w e-mailach studentów do wykładowców: *Pani dr Skudrzyk piszę z taką prośbą* [Skudrzyk 2007, 113]. Użytkownicy najprawdopodobniej nie są świadomi możliwych niepożądanych konotacji pragmatycznych tego typu form, por. np. ogólny pozytywny kontekst wypowiedzi internauty: – *Panie Ministrze Szumowski! Dziękujemy za Pana zaangażowanie na rzecz walki z pandemią koronawirusa!* [Pachowicz 2021, 412] – w ostatnim przykładzie zachowano pisownię oryginalną.

²⁹ Por. np. pozytywne konteksty wypowiedzi internautów zwracających się do ministra zdrowia na „*panie + nazwisko*”: – *Dziękujemy Panie Szumowski. Za Pana fachowsc, poswiecenie, walke i zdrowie i życie Polakow... Proszę pamiętać, że miliony Polakow doceniają to i beda pamiętać. Zycze dalszych sukcesow; – PANIE SZUMOWSKI JEST PAN WIELKI!!! (...); – Szkada, to jeden z mądrzejszych ministrów zdrowia, szacunek panie Szumowski; – (...) Panie Szumowski dziękuję i rozumiem decyzję (...)* – przykłady pochodzą z artykułu Małgorzaty Pachowicz [Pachowicz 2021, 412], wersje zapisu wypowiedzi internautów zachowują pisownię oryginalną.

oficjalne niż FA „*pan / pani* + imię”. Nie rozstrzygają w pełni kwestii normatywnych związanych z adresatywem z nazwiskiem ukraińskie źródła naukowe czy popularnonaukowe; np. jedni uważają, iż jest ta FA „grzeczna” i „neutralna”, choć oficjalna [Скаб 2003, 43; Скаб, Бабич та ін. 2008, 265; Fedoriuk 2013, 78; https://pidru4niki.com/1770071247604/dokumentoznavstvo/ukrayinskiy_movlennyeviy_etiket, dostęp 15.04.2022], a inni, podkreślając konotację oficjalności, piszą też o odcieniach oschłości, braku zainteresowania, podkreślonego zdystansowania, które mogą narzucać te jednostki [Радевич-Винницький 2001, 103].

W analizowanej prasie rejestrujemy zarówno neutralne konteksty użyć FA z nazwiskiem, jak np. [dziennikarz do polskiego europościa] – **Panie Zalewski, jak pan uważa, czy decyzja Janukowicza (...)** [„Kurier Galicyjski” 2010, 5(105)], jak i konteksty negatywne, np. dyskusja fachowców na tematy historyczne: *Trzeba kończyć ten mój kapuśniak, Panie Romanowski* [„Gazeta Lwowska” 2006, 21(357)]; *Nie ma, panie Pakosz, dwóch historii – prawdziwa historia jest jedna* [„Gazeta Lwowska” 2006, 21(357)].

2.3. FA „[przydawka] + *pan / pani* (lub inny rodzaj tytułu) + imię + nazwisko”

Tego typu struktury, niezgodne z polską normą pragmatycznojęzykową, można jednak spotkać w dzisiejszym języku Polaków, np. w e-mailach studentów do profesorów, ale zawierają one tytuł akademicki: *Szanowna Pani Profesor Małgorzata Marcjanik* [Marcjanik 2015, 118]. W języku ukraińskim w praktyce komunikacyjnej zdarzają się FA typu „*Szanowny pan* + imię + nazwisko”, np. w oficjalnych zaproszeniach wysyłanych na kartkach zawierających wydrukowane teksty szablonowe, w których w pustych miejscach należy wpisać dane identyfikujące osobę. Poradniki etykiety językowej dopuszczają używanie takich FA w oficjalnej korespondencji, np. gratulacyjnej i życzeniowej, do osób, które są nadawcy bliżej nieznane [Радевич-Винницький 2001, 103–104].³⁰ W badanym materiale prasowym³¹ obserwujemy tego

³⁰ Ciekawe, że w warunkach pracy zdalnej akademicy nauczyciele języka polskiego w Ukrainie deklarują potrzebę używania FA typu *pani Anno Kowal* w sytuacjach, gdy w grupie są np. dwie panie o tym samym imieniu i podanie nazwiska jest konieczne do zidentyfikowania osoby. Sytuacja nauczania zdalnego wyklucza bowiem interakcję niewerbalną, która w zwykłych okolicznościach byłaby pomocna, a wyświetlanie się na ekranie komputera nazwiska jak gdyby prowokuje do jego użycia. Należy stwierdzić, że nie wszyscy nauczyciele języka polskiego w Ukrainie świadomi są nienormatywności tej, czasami stosowanej przez siebie, FA.

³¹ FA „*pan / pani* + imię + nazwisko” bywają też wybierane, przy czym liczniej nawet niż FA „*pan / pani* + nazwisko”, w przywoływanej już ankiecie wyboru (np. 9 osób wybiera FA *pani Jolanto Kiniewicz* adresowaną do kierownik katedry na uniwersytecie), a jeśli formę tę rozbuduje się o rzeczownik tytułarny, to zyskuje ona jeszcze większą akceptację wśród respondentów (np. 32 osoby uznały za właściwą w sytuacji uroczystej FA *panie doktorze Jerzy Misiak* – wobec 58 razy wybranej formy normatywnej *panie doktorze*; ciekawe, że w sytuacji „zwykłej”, a nie uroczystej, proporcje się zmieniają: 16 razy wybrano FA *panie doktorze Jacku Świdnicki* i 77 razy – formę normatywną *panie doktorze*). W sytuacji FA stosowanej w oficjalnym liście za adresatywem *Szanowny Panie Jarosławie Wroński*

typu jednostki, które jednak adresowane są do osób znanych nadawcy, z niektórymi jest on nawet w relacjach „na ty”.

Przykłady zaczerpnięte z prasy (zarejestrowano ich w badanym materiale 6) reprezentują następujące struktury:

2.3.1. „Przydawka + *pan / pani* + imię + nazwisko”

W.Sz.P. Jan GUŁA

Kierownik zespołu folklorystycznego „Echo Bukowiny”

Prezes Fundacji Bukowińskiej „Bratnia Pomoc”

Wielce Szanowny Pan³² Jan GUŁA!

Z okazji Jubileuszu – 15. rocznicy twórczej działalności zespołu folklorystycznego „Echo Bukowiny” – życzenia wszystkiego najlepszego nadsyła Zarząd Organizacji Społecznej „Obwodowe Towarzystwo Kultury Polskiej im. Adama Mickiewicza” (...) [„Gazeta Polska Bukowiny” 2018, 133(715)].

W kolejnym przykładzie obserwujemy swoistą kontaminację, gdy trudno jest rozstrzygnąć, czy wołaczowa FA należy do nagłówka informującego o adresacie czy też jest elementem bardzo rozbudowanej FA:

Szanowny Panie

Gerwazy Longher

P r e z e s

Związku Polaków w Rumunii

W imieniu Zarządu Głównego oraz wszystkich członków Towarzystwa Kultury Polskiej im. Adama Mickiewicza obwodu Czerniowieckiego składam na Pana ręce najserdeczniejsze gratulacje i wyrazy uznania z okazji XX-lecia Związku Polaków w Rumunii (...) [„Gazeta Polska Bukowiny” 2010, 36–37(618–619)].

2.3.2. „Przydawka + *księżę* + imię + nazwisko”

Czcigodny księżę Anatolij³³ Szpak!

Z okazji 55-tych urodzin życzymy Ci wiele radości, zdrowia, niesłabnącego żaru ducha w trudnej kapłańskiej postudze (...) W imieniu wszystkich parafjan i członków Obwodowego Towarzystwa Kultury Polskiej im. A. Mickiewicza, oraz „Gazety Polskiej Bukowiny” księdzu powinszował Mieczysław Zubrzycki [„Gazeta Polska Bukowiny” 2018, 136–137(718–719)].

opowiedziało się 28 respondentów (podczas gdy 32 osoby wybrały formę *Szanowny Panie Wroński*, 13 – *Szanowny Panie Jarosławie*; właściwa w zaproponowanej sytuacji FA *Szanowny Panie* została zaznaczona 30 razy). Wyniki przemawiają za tym, że FA z imieniem i nazwiskiem uchodzą w świadomości wielu badanych za grzeczne i w pełni konkurencyjne w stosunku do bardziej może „oschłej” FA zawierającej samo tylko nazwisko.

³² Forma wołaczowa w tym przykładzie się nie pojawiła, jednak ze struktury tekstu widać, że jest to FA.

³³ Nie użyto tutaj imienia w formie wołacza.

2.3.3. „Koleżanka + imię + nazwisko”

Koleżanko Jadwigo Demczuk, z okazji docenienia Twojej pracy i trudu – wręczenia odznaki honorowej „Zasłużony dla Kultury Polskiej” – najlepsze gratulacje składa zespół redakcyjny Monitora Wołyńskiego oraz koleżdy ze Stowarzyszenia Kultury Polskiej im. Ewy Felińskiej na Wołyniu [„Monitor Wołyński” 2017, 10(186)].

2.3.4. „Przydawka + jubilatka + imię + nazwisko”

Droga Jubilatko

Eugenio Peszko

Aby każdy następny rok przynosił Pani wszystko to, co w życiu najpiękniejsze.

Składamy serdeczne życzenia z okazji Urodzin!

Stowarzyszenie Kultury Polskiej im. Ewy Felińskiej Felińskiej na Wołyniu [„Monitor Wołyński” 2017, 185].

2.3.5. „Przydawki + koleżanka i jubilatka + imię + nazwisko”

Droga nasza Koleżanko i Jubilatko Wando Rad

abyś zawsze miała siłę, by walczyć o swoje marzenia i nawet w gorszych momentach nie traciła pogody ducha. Niech nad Twoją głową zawsze świeci słońce, a każda kolejna chwila utwierdza Cię w przekonaniu, że życie jest najwspanialszą rzeczą, jaka mogła Ci się przytrafić. Redakcja Monitora Wołyńskiego oraz koleżdy z Stowarzyszenia Kultury Polskiej im. Ewy Felińskiej [„Monitor Wołyński” 2016, 153].

Strukturę „**przydawka + pan + tytuł + imię + nazwisko**” realizuje przykład, którego nadawcą jest prezydent Ukrainy, a FA adresowana jest do prezydenta Polski. Jednak polskojęzyczna redaktorka, tłumacząc przemówienie na język polski, nie dostosowała FA do norm polszczyzny ogólnej:³⁴ *Następnie głos zabrał Prezydent Ukrainy Pan Leonid Kuczma: „Wielce Szanowny Panie Prezydencie Aleksandrze Kwaśniewski! (...)”* [„Gazeta Lwowska” 2003, 11–12(279–280)].

2.4. FA innych typów

W analizowanym materiale odnotowano pojedyncze przykłady innych typów FA (ogółem 10 przykładów). Znalazła się wśród nich również taka struktura, która zawiera najbardziej typową i uniwersalną (grzeczną w różnych sytuacjach) formę wschodniosłowiańską łączącą imię i imię odojcowskie. Została ona użyta w tekście skierowanym przez polską społeczność regionu do ukraińskiego urzędnika. Co ciekawe, w dalszej części tekstu pojawiła się już struktura zawierająca tytuł:

³⁴ Publikowany obok tekst przemówienia polskiego prezydenta nie zawiera imienia i nazwiska: *Przemówienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Pana Aleksandra Kwaśniewskiego: Szanowny Panie Prezydencie Ukrainy, (...)* [„Gazeta Lwowska” 2003, 11–12(279–280)].

Szanowny Sergiuszu Mykołajewiczu! Żytomierszczyzna jest tradycyjnie tolerancyjnym regionem. Tutaj w spokoju i harmonii mieszkają obywatele różnych narodowości i religii. (...) **Szanowny Panie Gubernatorze,** my, wierni Kościoła rzymskokatolickiego, a także Polacy Żytomierszczyzny oraz przedstawiciele polskich organizacji narodowo-kulturalnych, apelujemy do Pana i oczekujemy pomocy w sprawie ułatwienia zwrotu wiernym budynku (...) [„Słowo Polskie” 2013, 9(14)].

Wydaje się, że zdarzające się w Ukrainie w sytuacjach polskojęzycznych stosowanie FA z imieniem i imieniem ojcowskim (czasami jako cytaty) jest nie tyle wyrazem bezradności, ile wypełnieniem luki w miejscowym polskojęzycznym systemie adresatywnym, ponieważ FA z rzeczownikiem tytułarnym uchodzić mogą za zbyt oficjalne i „chłodne”, a FA z imieniem – za mało oficjalne i poufale. Stąd np. jako w pełni akceptowalna w tej sytuacji w Ukrainie wydała mi się zasłyszana w trakcie dyskusji naukowej wypowiedź: *Profesor Mykoła Petrowycz, proszę*, gdyż – z jednej strony – zabrzmiała ona jako forma wyrażająca szacunek w stosunku do konkretnej osoby oraz akademickiej tradycji ukraińskiej, a z drugiej – jest mniej „oficjalna” niż normatywna jednostka *pan profesor*.

W polszczyźnie prasowej zdarzają się FA zawierające sytuacyjne rzeczowniki tytułarne, takie jak np. **Szanowna Pani Recenzent!** [„Gazeta Lwowska” 2003, 7(276)]. W badanych tekstach występują – z jednej strony – FA, w których brakuje uszczegółowiającego rzeczownika tytułarnego, np. **Czcigodny Księżu, składamy najserdeczniejsze życzenia obfitych łask Bożych oraz radości z pełnionej posługi kapłańskiej** [„Gazeta Polska Bukowiny” 2021, 5(170)], a z drugiej – prasowe FA, w których imiona są zbędne: *Do zobaczenia, Drogi Księżu Proboszczu Marku!* [„Gazeta Polska Bukowiny” 2016, 109–110(692–693)]; *Proszę księdza Andrzeja* [„Gazeta Polska Bukowiny” 2016, 107(690)]. Opuszczony bywa „standardowy” tytuł duchowny *ksiądz*: **Wielce Szanowny Proboszczu!** [„Słowo Polskie”, http://slowopolskie.org/gazeta/Slowo_Polskie_n56.pdf, dostęp 26.05.2017]. Przeniesiona może być do oficjalnego tekstu prasowego wewnętrzna środowiskowa FA *druh*: – **Druhu Stefanie,** (...) *Cóż, tak pięknie Pan opowiada, ale...* [„Lwowskie Spotkania” 2001, 3]. Sporadycznie pojawiają się pod wpływem języka ukraińskiego lub nienormatywnych form używanych w Polsce FA *Panie* lub *Szanowni*: **Panie nie kałapućkaj tak więcej** (...) [„Gazeta Lwowska” 2006, 21(357)]; **Szanowni!**³⁵ *Dzięki Bogu, że jest*

³⁵ Por. negatywną ocenę normatywną sporadycznie pojawiającej się w polszczyźnie w kraju FA *Szanowni*: „Zredukowanie pełnej formy grzecznościowej, która charakteryzuje się ścisłym związkiem składniowym (tj. wymaga występowania zarówno wyrazu określającego, jak i określanego), w kontaktach oficjalnych jest przejawem skracania dystansu” [<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Szanowni;17796.html>, dostęp 21.04.2019].

możliwość kształcenia się w Polsce (...) [„Kurier Galicyjski” 2012, 154]. Zauważano przestarzałą dzisiaj formę adresatywną **Jego** (zamiast *Wasza*) **Eminencjo**:

Jego Eminencja Kardynał
Marian Jaworski
Metropolita Lwowski

Jego Eminencjo!

W imieniu Zarządu Głównego (...) proszę przyjąć jak najserdeczniejsze życzenia z okazji tak pięknego Jubileuszu **Jego Eminencji** (...) [„Gazeta Lwowska” 2006, 16(352)].

2.5. Akceptowalność badanych FA

Już sama obecność w odmianie pisanej języka polskiego w Ukrainie FA analizowanych w kolejnych częściach tego artykułu przemawia za tym, że mają one szansę na aprobatę w polonocentrycznej wspólnotce komunikacyjnej, ponieważ język prasy – jako jedyne tutaj duże źródło polszczyzny pisanej – jest w polszczyźnie poza krajem autorytetem dla czytelników. Jeśli chodzi jednak o poruszony problem kryteriów oceny środków językowych,³⁶ to autorytet językowo-kulturalny nie jest w tej sytuacji kryterium najważniejszym. Problemy istoty, wagi i hierarchii kryteriów były przedmiotem wieloletnich dyskusji naukowych (więcej o tym zob. np. [Krawczuk 2011, 117–137]). Dla współczesnej, najnowszej, polszczyzny w kraju za podstawowe uznawane bywa najczęściej kryterium uzualne, które obecnie staje się coraz łatwiejsze w praktycznym zastosowaniu dzięki zaawansowanemu rozwojowi badawczych narzędzi korpusowych [por. np. Gębka-Wolak, Moroz 2021; Zdunkiewicz-Jedynak, Liberek 2019]. Dyskutowane od lat w literaturze przedmiotu kryterium autorytetu kulturalnego wydaje się dzisiaj badaczom mało istotne albo nawet wręcz niemożliwe do zastosowania [np. Zdunkiewicz-Jedynak, Liberek 2019]. Krytyczne uwagi wobec niego, jak i innych tradycyjnie uznawanych kryteriów, takich np. jak wystarczalność, funkcjonalność, podaje zbiorowa publikacja pod redakcją Andrzeja Markowskiego [Markowski (red.) 2012], kładąc również nacisk na kryterium rozpowszechnienia (uzusu). Wydaje się jednak, że dla polszczyzny za granicą można zastosować także inne kryteria oprócz dominującego dzisiaj kryterium uzualnego, w tym także niektóre spośród kryteriów tradycyjnych, m.in. tych krytykowanych pod względem możliwości ich skutecznego zastosowania do oceny zjawisk języka ogólnego w kraju [częściowo na ten temat zob. Krawczuk 2014b]. Wydaje się,

³⁶ W literaturze przedmiotu funkcjonują także inne terminy nazywające pojęcie, które określam tutaj jako *kryteria oceny środków językowych*, mogą one jednak różnić się treścią i zakresem, np.: *kryteria poprawności językowej*, *kryteria poprawności środków językowych*, *podstawy oceny i wartościowania środków językowych*, *kryteria oceny faktów językowych*, *kryteria oceny innowacji językowych*. Najbardziej znane teorie dotyczące tego rodzaju kryteriów oraz ich krytyczne analizy zaprezentowane zostały m.in. w pracach [Doroszewski 1973; Buttler, Kurkowska, Satkiewicz 1986, 22–45; Walczak 1986, 1995; Markowski, 2005, 45–55; Markowski (red.) 2012; Gębka-Wolak, Moroz 2021].

że kryterium uzualne niekoniecznie powinno odgrywać rolę decydującą w ocenie polszczyzny zagranicznej, gdyż w tej odmianie, zawierającej wiele – głównie pod wpływem interferencji – odstępstw od normy ogólnopolskiej, uznanie czynnika ilościowego za najważniejszy może być zawodne. Celowe zaś w tej sytuacji wydaje się bardziej zrównoważone odwołanie się do różnych kryteriów, w tym m.in. kryterium autorytetu kulturalnego, ale – co ważne – autorytetu polszczyzny ogólnej w kraju i jej użytkowników. Tak rozumiane kryterium autorytetu pokrywa się częściowo w naszym wypadku z kryterium narodowym. Spośród licznych w literaturze przedmiotu kryteriów na potrzeby niniejszych ocen wybrano następujące, które mogą – moim zdaniem – nadawać się do wszechstronnej analizy FA w polszczyźnie polonocentrycznych wspólnot komunikacyjnych w Ukrainie: uzualne – stopnia rozpowszechnienia, funkcjonalne (którego rozumienie zawężam tutaj do pragmatyki – osiągania przez nadawcę udanego nawiązania kontaktu), historyczne czy też tradycji (chodzi o tradycje historyczne środowiska polskiego w Ukrainie), ekonomiczności (dobre jest to, co nie wymaga wysiłku), wystarczalności (dobre jest to, co wypełnia lukę w języku), autorytetu językowo-kulturalnego oraz kryterium narodowe (dwa ostatnie, jak już wspomniano, częściowo na siebie zachodzą).

Rolę uzusu widać nie tylko na podstawie dokonanych w artykule analiz frekwencyjnych FA w tekstach prasy, lecz także w wynikach ankiet. Świadomość językową w zakresie różnych FA w aspekcie kompetencyjnym prezentują rezultaty opracowanych 100 ankiet zawierających testy wyboru wielokrotnego poświęcone FA, z których część dotyczy modelowanych sytuacji językowych w Polsce, a część – w środowiskach polskich w Ukrainie. Badania te, które częściowo już zostały zaprezentowane w powyższym tekście, potwierdzają istnienie wśród respondentów świadomości szerokiej akceptowalności FA „*pan / pani + imię*”. W Ukrainie badani używaliby tego typu FA częściej niż w sytuacjach w Polsce (podkreślić należy, że w tych drugich chodziło o sprawdzenie znajomości zasad grzecznościowych, a nie realnego stanu funkcjonowania FA – pytania sformułowano np. następująco: „**Jak powinni** [wyróżnienie autorki artykułu] się zwracać uczniowie w wypowiedzi ustnej do swojej nauczycielki w szkole podstawowej w Polsce?”). Nie było żadnego zadania testowego zawierającego w propozycjach wyboru FA „*pan / pani + imię*” (a zaproponowano 27 takich testów dla sytuacji w Polsce i 20 dla sytuacji w Ukrainie), w którym nie wybrano by tego adresatywu (przynajmniej 1–2 ankietowanych). Wachlarz sytuacji socjolingwistycznych był bardzo szeroki, uwzględniono jako adresatów przedstawicieli bardzo różnych zawodów, stanowisk, włącznie z najbardziej prestiżowymi. Tak więc FA „*pan / pani + imię*” zaznaczano, choć nielicznie, jako możliwy sposób zwrócenia się nawet do prezydenta i premiera RP, do rektora lub prorektora wyższej uczelni, profesora, kierownika katedry, lekarza, adwokata etc. Najczęściej, jak wynika z badań, FA z imieniem kieruje się (powinno się kierować), zdaniem respondentów, do nauczycieli różnych typów szkół, zarówno w Ukrainie,

jak i – w mniejszym stopniu – w Polsce.³⁷ Mniejszą od FA „*pan / pani + imię*”, ale też dość istotną ekstensję ma adresatyw „*pan / pani + nazwisko*”.

Z badań świadomości normatywno-językowej młodzieży szkolnej polskiego pochodzenia w Ukrainie wynika, że dla 46 ankietowanych uczniów polskich szkół sobotnich oceniających akceptowalność w środowisku polskim w Ukrainie FA „*pan / pani + imię*” ważne są kryteria³⁸ 1) tradycji / historyczne, 2) narodowe (oddziaływanie polszczyzny realizowanej w Polsce) połączone z kryterium autorytetu kulturalnego, którym w tym wypadku są użytkownicy języka z Polski, 3) funkcjonalności (adresat dobrze odbiera FA wyrażającą jego zdaniem szacunek) [Krawczuk 2019, 181–182]. Podobną hierarchię kryteriów oceny środków językowych dotyczących adresatywu „*pan / pani + imię*” stwierdzono na podstawie innego jeszcze ankietowania – tym razem już nie tylko młodzieży szkolnej, ale też osób dorosłych (108 respondentów).³⁹

Dość wysoko usytuowane przez respondentów, jak wynika z obu typów ankiet, kryterium narodowe, jak i bliskie mu kryterium autorytetu *native speakerów* z Polski, powinno chyba w rzeczywistości mieć rangę niższą.⁴⁰ W realiach Polski FA „*pan / pani + imię*” nie nadaje się do używania w sytuacjach oficjalnych (choć ostatnio znacznie rozszerza zakres występowania). Z kolei wpływ współczesnego języka ukraińskiego na używanie w sytuacjach oficjalnych adresatywów zawierających imię wydaje się znaczący, mimo że przez samych użytkowników niedoceniany (dominuje świadomość „polskości” FA „*pan / pani + imię*”). W rzeczywistości zaś działałoby tu raczej kryterium „pseudonarodowe” niż narodowe, gdyż właśnie w Ukrainie, a nie w Polsce, ta FA jest poprawniejsza, niemal uniwersalna, nadająca się m.in. do stosowania w sytuacjach oficjalnych.

Całościowy rejestr możliwości zastosowania do wybranych FA w polszczyźnie w Ukrainie kryteriów oceny środków językowych przedstawia się następująco:

³⁷ 17 osób wybrało tę FA w stosunku do nauczyciela w szkole średniej w Polsce, 36 – w szkole średniej w Ukrainie, 29 – do nauczyciela szkoły podstawowej w Polsce, a 31 – polskiej szkoły sobotniej w Ukrainie.

³⁸ Uczniowie oczywiście nie odpowiadali na teoretyczne pytania o kryteria oceny środków językowych (termin ten nie pojawił się nawet w artykule prezentującym wyniki tych badań [Krawczuk 2019a]), lecz podawali powody, dla których, ich zdaniem, w polszczyźnie w Ukrainie są rozpowszechnione FA „*pan / pani + imię*”. Ich odpowiedzi pogrupowano, dopasowując te sądy do istoty znanych w literaturze przedmiotu kryteriów oceny środków językowych.

³⁹ Uczniowie oraz osoby dorosłe poproszone o ocenę „wartości” argumentów, dla których w środowisku polskim w Ukrainie często używa się w różnych sytuacjach, w tym także oficjalnych, wyrażen typu „*pan / pani + imię*” (np. *Pani Mario!*), mieli zaznaczyć na zaproponowanej skali punkty dla „zasyfrowanych” kryteriów oceny środków językowych. Np. wysoka ranga wersji „Dlatego że taka forma zwracania się brzmi pięknie” oznaczałaby uznanie kryterium estetycznego etc.

⁴⁰ Taką opinię w ramach rozważań o polonijnych normach językowych wyraził Marian Kucała, pisząc, że zakres stosowania kryterium narodowego dla polszczyzny polonijnej powinien być węższy niż dla języka ogólnopolskiego, ponieważ w języku mniejszości narodowych znaczniejsze jest niż w polszczyźnie ogólnej nasycenie elementami obcymi pochodzącymi z języka dominującego [Kucała 1998, 290].

- **kryterium uzualne** (z uwzględnieniem frekwencyjności badanych jednostek w innych – niż tylko prasowa – odmianach języka polskiego na Ukrainie): FA „*pan / pani + imię*”;
- **kryterium funkcjonalne** uwzględniające pragmatyczne relacje nadawczo-odbiorcze, a w szczególności pozytywny odbiór badanych FA przez adresatów będących członkami wspólnot polonijnych: FA „*pan / pani + imię*”, ew. też FA „*pan / pani + nazwisko*”;
- **kryterium tradycji (historyczne)** – używanie w polszczyźnie kresowej w czasach dawniejszych: FA „*pan / pani + imię*”;
- **kryterium ekonomiczności** – nieobciążenie pamięci skomplikowaną tytulaturą: FA „*pan / pani + imię*”;
- **kryterium wystarczalności** – wypełnienie luki w systemie adresatywnym, na tle ukraińskich przyzwyczajzeń językowo-kulturowych: FA „*imię + imię odojcowskie*”;
- **kryterium autorytetu (pseudoautorytetu)** – wzorowanie się na języku rodowitych Polaków z Polski, w tym także na idiolektach niezgodnych z normą: FA „*pan / pani + imię*”;
- **kryterium narodowe (pseudonarodowe)** – świadomość części użytkowników, że użycia te zgodne są z ogólnopolskimi, a wyraz *pan* konotuje polskość: FA „*pan / pani + imię*”, FA „*pan / pani + nazwisko*”, FA „*pan / pani + imię + nazwisko*”.
Zaznacza się zatem następująca gradacja kryteriów zastosowanych do poszczególnych FA:
- **FA „*pan / pani + imię*”** – 6: uzualne, funkcjonalne, ekonomiczności, tradycji, autorytetu (pseudoautorytetu), narodowe (pseudonarodowe);
- **FA „*pan / pani + nazwisko*”** – 2: narodowe (pseudonarodowe), ew. też funkcjonalne;
- **FA „*pan / pani (lub inny tytuł) + imię + nazwisko*”** – 2: funkcjonalne, narodowe (pseudonarodowe);
- **FA „*imię + imię odojcowskie*”** – 1: wystarczalności.

3. WNIOSKI

Badania nad współczesną polszczyzną prasową w Ukrainie, jak i uwzględnienie analiz polszczyzny ustnej osób polskiego pochodzenia oraz danych ankietowych, przemawiają za tym, że w języku polskim w Ukrainie istnieje swoisty system adresatywny. Elementy tego systemu mogą nie tylko odbiegać od odpowiedników ogólnopolskich formalnie, ale także – przy zachowaniu formy takiej jak ogólnopolska – realizować odmienne funkcje pragmatyczne. Najliczniej poświadczony jest w badanym materiale FA „*pan / pani + imię*” (73,4% wszystkich FA), które w polszczyźnie w Ukrainie,

w odróżnieniu od języka ogólnopolskiego (zwłaszcza w jego realizacji normatywnej), są neutralnymi, nieobciążonymi poufałościami składnikami kontaktów oficjalnych – tak samo jak ich formalne odpowiedniki w wielu odmianach regionalnych i środowiskowych języka ukraińskiego. Istnienie tych FA w odmianie prasowej, a nie tylko ustnej, przemawia za ich charakterem ekspansywnym w polszczyźnie w Ukrainie. Rzadko występująca w badanych tekstach prasowych (6,3%) FA „*pan / pani + nazwisko*”, której strukturalny odpowiednik ukraiński (co prawda, nieużywany zbyt często) jest z reguły akceptowalny w ukraińskiej wspólnocie językowo-kulturowej, nie wykazuje raczej właściwych językowi ogólnopolskiemu konotacji „biurokratycznych”. Materiał prasowy prezentuje również struktury odmienne od adresatywów ogólnopolskich, jak np. „tytuł standardowy (*pan / pani, ksiądz*) lub inny (*koleżanka, jubilatka...*) + imię + nazwisko”, ewentualnie też z prepozycyjną formą atrybutywną (7,6%). Sporadycznie występują też inne typy FA (łącznie stanowią one 12,7%), np. z opuszczonym tytułem standardowym: *Wielce Szanowny Proboszczu* lub z niewłaściwym zaimkiem dzierżawczym: *Jego Eminencjo!*, m.in. też FA utworzona według wschodniosłowiańskiego modelu adresatywnego „(przydawka) + imię + imię odojcowskie” (*Szanowny Sergiuszu Mykołajewiczu*), używana w odniesieniu do Ukraińców. Można jej przypisać rolę wypełnienia luki pragmatycznej w polskim systemie adresatywnym w Ukrainie. We wszystkich jednak sytuacjach stosowania dyferencjalnych FA na tle normy ogólnopolskiej nie można wykluczyć – jako przyczyny – braków kompetencyjnych nadawców odnośnie do znajomości normatywnych ogólnopolskich zwyczajów grzecznościowych. Wśród innych, poza możliwym brakiem kompetencji, przyczyn użyć w polszczyźnie w Ukrainie swoistych pod względem funkcji lub formy FA najwyraźniej zarysowuje się czynnik językowo-kulturalnego wpływu zewnętrznego – ukraińskiego, który jednak może być słabo uświadamiany sobie przez samych użytkowników, nawet w sytuacji, gdy poprosi się ich o refleksję na ten temat. Ważne jest odnotowanie ujawnionego na podstawie analiz faktu, iż większość analizowanych użyci, odbiegających od normy ogólnopolskiej, spełnia w badanej wspólnocie wymóg grzeczności⁴¹ (wątpliwości mogą budzić tylko pojedyncze użycia FA „*pan / pani + nazwisko*” w ogólnym negatywnym kontekście wypowiedzi). Wśród osobliwości funkcjonalno-pragmatycznych badanych jednostek najbardziej zauważalne jest, jeśli chodzi o FA „*pan / pani + imię*”, zama-

⁴¹ Warto zauważyć, że szerzące się w Polsce, szczególnie wśród osób młodych, formy „oficjalnego” zwracania się na „*pan / pani + imię*” również są na ogół pełne szacunku i grzeczności w intencjach nadawców. Można więc stwierdzać podobieństwo pod tym względem nowych tendencji polszczyzny ogólnej i tradycyjnej polszczyzny w Ukrainie. Ważne jest jednak podkreślenie, że polszczyzna w Ukrainie wykształciła ten zwyczaj dużo wcześniej, a obecnie podtrzymuje go w większym stopniu dominujący język ukraiński niż wpływy nowych tendencji pragmatycznojęzykowych w Polsce. Szczególnie dotyczy to analizowanego w artykule języka prasy, którego nadawcami często są osoby w wieku średnim lub starszym, które nie uczestniczą czynnie w procesach komunikacyjnych polskiej młodzieży w kraju.

nifestowanie (umyślne, uświadamiane przez adresata lub też nieświadome) więzi wewnątrz wspólnoty polonocentrycznej (potwierdzeniem tej cechy jest też dość częste używanie w tekstach prasowych form zdrobniałych imion – zarówno w adresatywach, jak i w strukturach referujących). Wśród kryteriów kulturalnojęzykowych umożliwiających ocenę akceptowalności w polonocentrycznej wspólnotie komunikacyjnej poza Polską analizowanych FA można uwzględnić kryteria: uzualne, funkcjonalne (w znaczeniu pragmatycznie ujmowanego udanego kontaktu językowego), tradycji, ekonomiczności, wystarczalności, autorytetu oraz kryterium narodowe. Z badań nad świadomością samych użytkowników w zakresie używania w Ukrainie FA „*pan / pani + imię*” potwierdza się wysoki status kryterium tradycji (FA tradycyjnie używana w polszczyźnie kresowej), narodowego (które jednak należy raczej określić jako „pseudonarodowe”, gdyż sądy badanych o typowości i uniwersalności dla polszczyzny w kraju FA „*pan / pani + imię*” odbiegają od rzeczywistości, a rzeczywisty wpływ na język polski w Ukrainie wywierają ukraińskie zwyczaje językowo-kulturowe) oraz funkcjonalnego (pragmatycznego). Według zbiorczych wyników analiz akceptowalności analizowanych FA (na podstawie różnych źródeł ankietowych oraz własnych refleksji badawczych) wynika, iż największa liczba kryteriów oceny środków językowych „podtrzymuje” formę adresatywną „*pan / pani + imię*” – łącznie 6 kryteriów: uzualne (jest ta FA często używana), funkcjonalne (spełnia ona oczekiwania grzecznościowe odbiorców w badanej wspólnotie), ekonomiczności (nie wymaga znajomości i umiejętności różnicowania tytułów, jest „prosta” i „jasna”), tradycji (używana była na Kresach Wschodnich), (pseudo)autorytetu (świadomość, że jest to FA typowa dla języka Polaków), (pseudo)narodowe (świadomość, że jest to FA typowa dla polszczyzny). Znaczy to, że adrestyw ten jest rzeczywiście zaaprobowanym składnikiem realnej normy w polszczyźnie w Ukrainie, przy czym stanowi jej element na tyle trwały i silny, że wciąga w swoją orbitę również językowe działania grzecznościowe rodowitych Polaków komunikujących się z adresatami w Ukrainie, którzy, ulegając „miejscowemu klimatowi”, na który nakłada się chyba też świadomość demokratyzacji etykiety w Polsce, używają w sytuacjach o różnym stopniu oficjalności FA „*pan / pani + imię*”. Ciągłe jednak, myśląc o kształceniu językowym w Ukrainie, powinno się pamiętać, że uczący się języka polskiego (w tym także jako obcego) mają być świadomi wysokiej normy ogólnopolskiej w zakresie FA (mimo nowych, bardziej demokratycznych, zwyczajów uzualnych i łagodniejących ich ocen normatywnych). Skuteczność komunikacji z różnymi odbiorcami w Polsce w dużym bowiem stopniu może być uzależniona od znajomości przez nadawcę tradycyjnych zasad polskiej etykiety językowej – zarówno dotyczącej tego, kto jest obiektem niniejszych analiz (osoba polskiego pochodzenia), jak i tego, kto uczy się języka polskiego jako obcego.

Bibliografia

- M. Bańko, J. Linde-Usiekiewicz, M. Łaziński, 2021, *Rekomendacje dotyczące języka niedyskryminującego na Uniwersytecie Warszawskim*, wyd. 2, Warszawa.
- D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, 1986, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, Warszawa.
- W. Doroszewski, 1973, *O poprawności językowej, błędach językowych i kryteriach oceny tych pojęć* [w:] W. Doroszewski, H. Kurkowska (red.), *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa, s. 7–12.
- S. Dubisz, 1995, *Metoda kontrastywna w badaniach przemian języka polonocentrycznych wspólnot komunikatywnych poza granicami kraju* [w:] S. Gajda (red.), *Języki słowiańskie 1945–1995: Gramatyka – leksyka – odmiany*, Opole, s. 37–46.
- M. Fedoriuk, 2013, *Specyfika funkcjonowania form adresatywnych w językach polskim i ukraińskim (uwagi wstępne)*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia Linguistica” VIII, Folia 131, s. 73–81.
- M. Gębka-Wolak, A. Moroz, 2021, *Morfoskładnia w Słowniku właściwych użyczeń języka*, „Język Polski” z. 2, s. 17–33.
- H. Kurkowska, 1981, *Próba charakterystyki socjolingwistycznej współczesnego języka polskiego* [w:] tejże (red.), *Współczesna polszczyzna. Wybór zagadnień*, Warszawa, s. 7–46.
- M. Kostro, K. Wróblewska-Pawlak, 2013, *Formy adresatywne jako środek jawnej i ukrytej deprecjacji kobiet polityków w polskim dyskursie polityczno-medialnym*, „Tekst i Dyskurs” / „Text und Diskurs” 6, s. 153–168.
- A. Krawczuk, 2011, *Leksykologia i kultura języka polskiego*, t. 2: *Kultura języka*, wyd. 2, Kijów.
- A. Krawczuk, 2012a, *Nauczyciel i uczeń w językowych relacjach grzeczności. Polskie formy adresatywne na Ukrainie*, „Słowo. Studia Językoznawcze” nr 3, s. 110–124.
- A. Krawczuk, 2014a, *Norma językowa w prasie polskojęzycznej na Ukrainie (wybrane aspekty)*, „Postscriptum Polonistyczne” nr 2(14), s. 325–354.
- A. Krawczuk, 2014b, *O normatywnych aspektach etykiety językowej Polaków na Ukrainie* [w:] M. Kułakowska, A. Mysza (red.), *Kultura mówienia dawniej i dziś*, Rzeszów, s. 265–273.
- A. Krawczuk, 2012b, *Osobliwości etykiety językowej we współczesnej polskojęzycznej prasie na Ukrainie* [w:] A. Burzyńska-Kamieniecka, M. Misiak, J. Kamieniecki (red.), *Kresowe dziedzictwo. Studia z języka, historii i kultury*, Wrocław, s. 219–229.
- A. Krawczuk, 2019a, *Świadomość językowa osób polskiego pochodzenia na Ukrainie w zakresie używania wybranych form grzecznościowych*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” t. LXVIII(67), s. 173–190.
- A. Krawczuk, 2013, *Zwracanie się do adresata w polszczyźnie osób polskiego pochodzenia na Ukrainie* [w:] G. Filip, J. Pasterska, M. Patro-Kucab (red.), *Polonistyka w Europie. Kierunki i perspektywy rozwoju*, Rzeszów, s. 382–394.
- A. Krawczuk, 2018, *Wybrane formy grzecznościowe we współczesnej polszczyźnie pisanej na Ukrainie (na tle normy ogólnopolskiej)*, „Język a Kultura” t. 28, s. 147–162.
- A. Krawczuk, 2019b, *Specification of selected honorifics in relation to the general Polish standard in the written Polish as a heritage language in Ukraine (using the material of the Polish-language Gazeta Polska Bukowiny periodical)* / *Specyfika wybranych form grzecznościowych na tle normy ogólnopolskiej w pisanej odmianie polszczyzny odziedziczonej na Ukrainie (na ma-*

- teriale polskojęzycznej Gazety Polskiej Bukowiny*), „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” t. 26, s. 311–327.
- M. Kucała, 1998, *O polonijnych normach językowych*, „Prace Filologiczne” t. XLIII, s. 287–294.
- M. Marcjanik, 2001, *Akty zwrócenia się do adresata [w:] teje, W kręgu grzeczności. Wybór prac z zakresu polskiej etykiety językowej*, Kielce, s. 133–138.
- M. Marcjanik, 2009, *Mówimy uprzejmie. Poradnik językowego savoir-vivre’u*, Warszawa.
- M. Marcjanik, 2016, *Ślady przemian obyczajowych w języku XXI wieku. Próba interpretacji nowych form i znaczeń*, „Język a Kultura” t. 26, s. 11–23.
- M. Marcjanik, 2008, *Wielkie zmiany przyjdą jutro. O przemianach w językowych obyczajach grzecznościowych*, „Język a Kultura” t. 2, s. 89–98.
- M. Marcjanik, 2015, *Współczesna etykieta językowa – zmierzch wartości?*, „Studia Medioznawcze” nr 4(63), s. 115–119.
- A. Markowski, 2008, *Jak dobrze mówić i pisać po polsku*, Warszawa.
- A. Markowski, 2005, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa.
- A. Markowski (red.), 2012, *Nowe spojrzenie na kryteria poprawności językowej*, Warszawa.
- J. Miodek, 1980, *Jeszcze o sposobach zwracania się do drugich*, „Język Polski” t. LX, z. 2–3, s. 177–179.
- M. Pachowicz, 2021, *Grzeczność i agresja językowa w komentarzach internautów [w:] E. Horyń, E. Młynarczyk, P. Żmigrodzki (red.), Język polski – między tradycją współczesnością. Księga jubileuszowa z okazji stulecia Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego*, Kraków, s. 408–420.
- A. Skudrzyk, 2007, *Normy grzecznościowych zachowań językowych (etykieta językowa, savoir-vivre, bon ton, dobre wychowanie, grzeczność językowa) [w:] A. Achtelek, J. Tambor (red.), Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego*, Katowice, s. 105–122.
- A. Tereszkievicz, 2015, *Zachowania grzecznościowe w interakcji handlowej na Twitterze*, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 11/ 4, s. 65–80.
- E. Tomiczek, 1983, *System adresatywny współczesnego języka polskiego i niemieckiego. Socjolingwistyczne studium konfrontatywne*, Wrocław.
- B. Walczak, 1986, *O kryteriach poprawności językowej – polemicznie*, „Poradnik Językowy” z. 9–10, s. 625–632.
- B. Walczak, 1995, *Przegląd kryteriów poprawności językowej*, „Poradnik Językowy” z. 9–10, s. 1–16.
- D. Zdunkiewicz-Jedynak, 2021, *Informacja pragmatyczna w słowniku ortoepicznym. Stan obecny i potrzeby*, „Poradnik Językowy” z. 4, s. 58–74.
- D. Zdunkiewicz-Jedynak, J. Liberek, 2019, *Norma językowa jako obiektywny fakt społeczny. Uwagi polemiczne w kontekście koncepcji Ferdynanda de Saussure’a [w:] J. Liberek, D. Zdunkiewicz-Jedynak, (red.), Problemy polskiej normy językowej i kodyfikacji*, Warszawa, s. 55–92.
- M. Zelінська, 2018, *Комунікативна компетенція молодих носіїв польської мови західних областей України*, Дрогобич.
- M. Zelінська, 2011, *Мовленнєвий етикет молодих носіїв польської мови (на прикладі учнів суботньо-недільних шкіл Львівщини)*, „Мова і культура” V(151), 14, s. 168–173.
- T. Panьko, M. Білоус, 1995, *Слово в духовному житті нації*, Київ.
- Я. Радевич-Винницький, 2001, *Етикет і культура спілкування*, Львів.
- M. Скаб, 2003, *Прагматика апеляції в українській мові: Навчальний посібник*, Чернівці.

М.С. Скаб, Н.Д. Бабич, М.В. Скаб, Н.С. Колесник, А.А. Ковтун, І.С. Грималовський, І.Г. Гуцуляк, І.В. Стрілець, О.Д. Гаврилащук, О.К. Лакуста, 2008, *Українська система найменувань адресата мовлення*, Чернівці.

Словник української мови, 1975, І. Білодід (ред.), в 11 т., т. 6, Київ.

<https://start-eu.com.pl/forma-zvertan-u-polskij-movi/> [dostęp 30.04.2022].

https://pidru4niki.com/1770071247604/dokumentoznavstvo/ukrayinskiy_movlennyeviy_etiket [dostęp 15.04.2022].

Swoistość form adresatywnych w tekstach współczesnych gazet polskojęzycznych wydawanych w Ukrainie (na tle normy ogólnopolskiej)

Streszczenie

W artykule analizowane są nominalne oraz atrybutywno-nominalne formy adresatywne występujące w tekstach gazet polskojęzycznych wydawanych w Ukrainie w XX wieku. Materiał badawczy dotyczy adresatywów swoistych pod względem formy lub funkcji na tle normy ogólnopolskiej. Omówiono przyczyny ich powstawania w warunkach kontaktów językowo-kulturowych oraz ich osobliwości funkcjonalno-pragmatyczne w polszczyźnie w Ukrainie. Za pomocą kulturalnojęzycznych kryteriów oceny środków językowych ustala się (uwzględniając również szerszy od prasowego materiał badawczy) skalę akceptowalności analizowanych form adresatywnych w polonocentrycznej wspólnocie komunikacyjnej w Ukrainie.

Słowa kluczowe: nominalna forma adresatywna – polszczyzna gazet – język polski w Ukrainie – interferencja językowo-kulturowa – kryteria oceny środków językowych.

Specific nature of the forms of address found in contemporary Polish-language newspapers released in Ukraine (against the Polish standard)

Summary

This article analyses the nominal as well as attributive and nominal forms of address found in Polish-language newspapers released in Ukraine in the 20th century. The research material concerns the forms of address the structures or functions of which are specific compared to the Polish standard. The discussion focuses on the causes of their formation in the circumstances of language and cultural contacts and their functional and pragmatic peculiarities in the Polish language in Ukraine. The scale of the acceptability of the analysed forms of address in the Polish-centric communication community in Ukraine is identified by means of cultural and linguistic criteria for the evaluation of linguistic devices (while taking into consideration also a more extensive research material than the one found in newspapers).

Keywords: nominal form of address – Polish language of newspapers – Polish language in Ukraine – linguistic and cultural interference – evaluation criteria for linguistic devices.

Trans. Monika Czarnecka